

ASPECTS OF LIFE AND HEALTH CARE COMPETENCE: THEORETICAL AND METHODOLOGICAL COMPONENTS

*Volodymyr Chernyshov*¹

Received: 2021-03-13

Accepted: 2021-03-29

DOI: <http://doi.org/10.46489/gpj.2022-2-2-1>

Abstract. This article provides a general overview of research on the phenomenon of life and health preservation. It is confirmed that the effectiveness of the positive impact on the health of various health and safety devices is determined not only by the quality of each of the structural elements of each of them, it is also by the adequacy of their implementation in the educational process aimed at preserving and enhancing the health of young students and teachers and the adequacy of the implementation of the objectives. Described the approach to the concept of health-improving competence as a structural unit of the education system, which acts as a quality characteristic of educational technology, determining the effectiveness of preserving the health of the subjects of the educational process in the process of achieving educational results. It is shown that the peculiarity of health-improving competence is providing the priority implementation of health monitoring in the educational process on the basis of real implementation of a humanistic approach in the system of primary education, so the concept of «health-improving competence» is general in nature. It is noted that the assessment of efficiency of educational innovation competencies implementation depends on the level of the health-improving basic framework. It has been suggested that the implementation of health and safety competence should primarily provide a comfortable environment for the development of children's potential capabilities and prevent negative influences on the health status of the stressed child. To this end, the following requirements must be taken into account: Take into account children's individual characteristics; discourage intellectual, emotional and nervous overload in the process of comprehension of the educational program; provide support for a morally and psychologically supportive climate in the classroom; Focus the teaching and learning process not only on health promotion but also on developing children's health-preserving behaviour skills, they must be taught to deal with stresses independently, and use psychological protection and health preservation tools.

Keywords: health-preserving competence, health-preserving technologies, personality development, quality of life.

¹ Volodymyr Chernyshov, graduate student of the Department of Psychology, Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav, <https://orcid.org/0000-0002-8020-2846>

INTRODUCTION

Проблема життя та здоров'язберігаючої компетенції зумовлена також і різким погіршенням стану їхнього психічного й фізичного розвитку особистості, працездатності, появою різних захворювань (вегето-судинні дистонії, гіпертонії, гастрити, діабет тощо). Тому основним завданням здоров'язберігаючої компетенції є виховання фізично, психічно і морально здорового покоління, формування активної духовно багатой особистості, що здатна всебічно розвиватися та удосконалюватися у різних напрямках упродовж усього життя.

Тому у даному контексті завданням здоров'язберігаючої компетенції є виховувати у особистості ціннісне ставлення до свого здоров'я та здоров'я оточуючих. Слід також зазначити, що діяльність школи щодо збереження й зміцнення здоров'я учнів може вважатися ефективною тільки у тому випадку, коли у ній професійно поєднуються та творчо реалізуються здоров'язберігаючі компетенції.

Аналіз праць із проблеми створення такого середовища, яке не тільки забезпечить високі знання, відповідні уміння і навички, а й збереже та зміцнить здоров'я учнів, розкриває різні підходи щодо створення моделі освітнього середовища, де значне місце повинна займати здоров'язберігаюча компетенція. Бачення такого середовища в системі вітчизняної освіти розкривають П. І. Матвієнко, В. О. Моляко, В. В. Морозова, С. Г. Крамаренко, О. Г. Єльченко, А. Х. Ляшенко, В. Р. Ільченко. Науковці загострюють увагу на проблемі зміцнення здоров'я школярів, вказують на окремі кроки у вирішенні цієї проблеми, але створенню середовища, яке б акцентувало увагу на виробленні здоров'язберігаючої компетенції, не надається належної уваги.

У розглянутих працях наведено та деталізовано ключові аспекти, які показують можливі напрямки вивчення здоров'язберігаючої компетенції, що становить основний зміст даної статті.

Мета статті – всебічно розкрити та уточнити теоретичні аспекти і сутність поняття здоров'язберігаючої компетенції у контексті життєдіяльності.

RESULTS

Проблематика життя та здоров'язбереження постійно зростає, оскільки стан здоров'я з кожним роком стає слабшим, а маніфестації хвороб – молодшають. Так, уже при завершенні початкової школи здоров'я учнів погіршується більше, ніж на десять відсотків. Найчастіше у дітей виникають проблеми з опорно-руховим апаратом, з'являються захворювання серцево-судинної системи, псується зір. Причинами цього є недостатні знання про здоров'я людини, відсутність наступності, системності, послідовності у впровадженні здоров'язберігаючої компетенції у навчально-виховний процес. Закономірно виникає потреба створення такого здоров'язберігаючого навчального середовища, яке б покращило стан здоров'я, починаючи з учнівського віку.

Численні дослідження вчених підтверджують думку, що однією з головних причин хвороб є відсутність оздоровлювальної спрямованості навчально-виховного процесу взагалі та з фізичного виховання зокрема. Оздоровча спрямованість навчального процесу, на думку Н. Денисенко (Denysenko, 2009), обумовлюється потребами сьогодення. Реалізація принципу оздоровчої спрямованості передбачає розробку та впровадження здоров'язберігаючої компетенції, та середовища, в якому буде приємно й безпечно знаходитися, що стимулює розвиток, забезпечує комфортні умови

для формування здоров'я і є оптимальним для життя.

Як відзначає О. Гладощук, серед вітчизняних вчених пріоритет у розгляді цього питання належить Н. Денисенко, на думку якої освітній процес у навчальному закладі має бути «здоров'язбережувальним» і правомірно наголошує, що створення такого середовища передбачає активне використання особистісно-зорієнтованих та оздоровчих технологій (Hladoshchuk, 2007).

Г. Білім вважає, що здоров'язберігаюче середовище передбачає ефективне використання в навчально-виховному процесі «здоров'язберігаючих технологій» (Bilim, 2009). На думку Н. Борейко, реалізація найважливіших положень, пов'язаних зі здоров'язбереженням, ставить питання володіння здоров'язберігаючою компетенцією (Boreiko, 2010).

На думку О. Богініч, вивчення даного питання потребує єдиного підходу, оскільки оздоровчі заходи, що проводяться в дошкільному навчальному закладі, відносяться і до суто медичної чи психологічної галузі, і до педагогічної, у тому числі валеологічної, екологічної, фізкультурної. Їх оздоровче значення полягає у профілактичній та корекційній, оздоровчій та реабілітаційній діяльності. Розмаїття визначень понять, видів оздоровчих та здоров'язберігаючих компетенцій призводить до плутанини (Bohinich, 2008).

Отже, узагальнення позицій сучасних дослідників засвідчує розмаїття підходів щодо тлумачення феномена «здоров'язберігаючої компетенції». Ґрунтовний аналіз робіт з проблеми дослідження І. Богданової, І. Дичківської, О. Пехоти, О. Попової та інших дає можливість зробити висновок, що здоров'язберігаючій

компетенції притаманні такі ознаки, як системність, керованість, результативність, можливість відтворення. Широкий спектр, багатоваріативність педагогічних компетенцій зумовлює їх різні класифікації. Поняття «здоров'язберегаюча компетенція», таким чином, є одним із різновидів загально-педагогічних компетенцій.

В. Лозинський визначає здоров'язберігаючу компетенцію як елемент спеціально організованого педагогічного процесу, який цілеспрямовано і гарантовано забезпечує становлення (збереження, підтримку, укріплення та нарощування) здоров'я його суб'єктів у єдності та взаємодії всіх його складових (Lozynskiy, 2008).

Т. Бойченко пропонує розглядати термін «здоров'язберігаюча компетенція» як сукупність визначальних принципів, прийомів та засобів, що опосередковують якість життя і здоров'язбереження (Boichenko, 2005, 100).

Аналогічної думки притримуються такі науковці, як С. Лупаренко, О. Попова, П. Потейко, Л. Суханова, які вважають, що здоров'язберігаюча компетенція – це «послідовна сукупність педагогічних та дидактичних прийомів, форм, засобів та методів, спрямованих на побудову психологічно-комфортного освітнього середовища, що сприяє формуванню здорової компетентної особистості» (Luparenko, 2010). Ці науковці зазначають, що такий вид компетенції передбачає використання системи знань щодо покращення якості життя та здоров'язбереження. І. Барматова вважає, що «здоров'язберігаюча компетенція» – це система факторів, що впливає на рівень здоров'я населення, яка є, по суті, профілактичною діяльністю, від неї залежить громадське здоров'я (Barmatova, 2009).

Отже, під здоров'язберігаючою компетенцією вчені пропонують розуміти: елементи спеціально організованого процесу для забезпечення здоров'я його суб'єктів; сукупність принципів, прийомів, форм, засобів та методів формування здорової особистості; систему факторів, що впливають на рівень здоров'я населення; сприятливі умови навчання, комфортність, оптимальну організацію навчально-виховного процесу.

Як і поняття «педагогічна компетенція», феномен «здоров'язберігаючої компетенції» має багато тлумачень. При визначенні сутності здоров'язберігаючої компетенції необхідно враховувати основні ознаки педагогічних компетенцій. Пропонуємо визначення цього феномена як системного методу формування здорової особистості з метою оптимізації форм навчально-виховної роботи та створення комфортних умов для фізичного, психічного й духовного розвитку людини, її соціалізації.

Аналіз науково-методичної літератури дозволяє стверджувати, що на сьогодні існує значна кількість підходів як до визначення поняття «здоров'язберігаюча компетенція», так і до їх класифікацій. Це призводить до певних труднощів у їх коректному тлумаченні й використанні.

За твердженням Г. Даниленко, «здоров'язберігаюча компетенція» – це технологія, спрямована на вирішення пріоритетного завдання сучасної освіти – завдання збереження, підтримки й збагачення здоров'я суб'єктів педагогічного процесу: дітей, педагогів та батьків (Danylenko, 2011).

М. Кузьменко вважає, що «здоров'язберігаюча компетенція – це система заходів, що «включає взаємозв'язок і взаємодію всіх чинників освітнього середовища, спрямованих на збереження здоров'я дитини на всіх

етапах її навчання й розвитку» (Kuzmenko, 2009). Ж. Петрова під «здоров'язберігаючою компетенцією» розуміє систему, що «створює максимально можливі умови для збереження, зміцнення і розвитку духовного, емоційного, інтелектуального, особистісного й фізичного здоров'я всіх суб'єктів освіти» (Bohinich, 2008).

В. Кириченко розглядає «здоров'язберігаючу компетенцію» як систему заходів з охорони та зміцнення здоров'я дітей, яка враховує важливі характеристики освітнього середовища й умови життя дитини, впливає на її здоров'я (Kuryuchenko, 2009). О. Іванов відзначає, що «здоров'язберігаюча компетенція» – комплексна система щоденної практичної фізкультурно-оздоровчої роботи в навчальному закладі (Ivanov, 2009).

Отже, у науковому тлумаченні й використанні терміну «здоров'язберігаюча компетенція» можна виділити три основні підходи:

1. «Здоров'язберігаюча компетенція» як засіб для зміцнення, збереження й збагачення здоров'я, що включає сукупність засобів, методів, завдань для досягнення мети (М. Кузьменко, В. Кириченко, О. Іванов);
2. «Здоров'язберігаюча компетенція» як оптимальний спосіб дії, система заходів, модель, яка ґрунтується на певній програмі (Т. Бойченко, Г. Даниленко);
3. «Здоров'язберігаюча компетенція» як системне й багатомірне поняття, комплексна система (О. Богініч, Ж. Петрова, Л. Волошина).

Розглядаючи поняття «здоров'язберігаюча компетенція» як системне, узагальнююче поняття, ми поділяємо думку О.Л. Богініч та під ним розуміємо систему заходів з охорони та зміцнення здоров'я дітей, яка враховує важливі характеристики освітнього середовища й умови життя дитини,

котрі впливають на її здоров'я. Основна відмінність цього поняття від поняття «педагогічної технології» полягає в тому, що метою педагогічної технології є реалізація концептуально визначеного освітнього результату в навчанні, вихованні та розвитку, а компетенція здоров'язбереження уособлює в собі умову реалізації провідного завдання з метою досягнення основної освітньої мети. Тобто, «здоров'язберігаюча компетенція» як складова структурна одиниця системи освіти виступає в ролі якісної характеристики освітніх технологій, визначаючи ефективність збереження здоров'я суб'єктів навчального процесу в процесі досягнення освітнього результату.

Особливістю «здоров'язберігаючої компетенції» є забезпечення пріоритетності впровадження моніторингу здоров'я в навчально-виховний процес на основі реальної реалізації гуманістичного підходу в системі початкової освіти. Таким чином, поняття «здоров'язберігаюча компетенція» носить узагальнюючий характер і передбачає комплексну систему впливу на особу з точки зору збереження її здоров'я та базову вимогу до вибору всіх освітніх технологій (Lozynskyi, 2008, 29).

Оцінка ефективності застосування освітніх інноваційних компетенцій залежить від ступеня забезпечення здоров'язберігаючої базисної основи. Саме тому цілком правомірним буде припущення, що в умовах здоров'язберігаючого середовища шкільного закладу вчителі мають змогу використовувати різноманітні оздоровчі технології, що носять інноваційний, здоров'язберігаючий чи профілактичний характер.

У науково-методичній літературі розглядається багато спроб систематизувати «здоров'язберігаючу компетенцію», тому існує багато різних класифікацій. Наприклад класифікація, яка розроблена І. Бондаренко за

напрямом діяльності, ще більше розширює понятійне поле й підкреслює, що будь-який напрямок роботи може носити оздоровчий характер: медико-гігієнічні компетенції; фізкультурно-оздоровчі компетенції; екологічні компетенції; компетенції забезпечення безпеки життєдіяльності; здоров'язберігаючі освітні компетенції (Bondarenko, 2009).

В основі класифікації «здоров'язберігаючої компетенції», представленої В. Бобрицькою, лежить характер діяльності, вона виділяє спеціальні (вузькоспеціалізовані) й комплексні (інтегровані). До спеціальної «здоров'язберігаючої компетенції» відносяться медичні, освітні, соціальні, психологічні аспекти. До комплексної «здоров'язберігаючої компетенції» відносяться фізкультурно-оздоровча та валеологічна, а також педагогічна компетенція (Bobrytska, 2007).

Н. Семченко пропонує класифікацію типів «здоров'язберігаючої компетенції» за домінуванням цілей та вирішуваних завдань, а також провідних засобів здоров'язбереження суб'єктів педагогічного процесу в навчальному закладі: медико-профілактичні, фізкультурно-оздоровчі, забезпечення соціально-психологічного благополуччя дитини, здоров'язбереження й здоров'язбагачення педагогів, валеологічне просвітництво батьків (Semchenko, 2010).

Спробуємо систематизувати вищенаведені класифікації здоров'язберігаючої компетенції за ознакою поділу на класифікаційні групи:

- за напрямом діяльності (О. Дзюба);
- за характером діяльності (В. Бобрицька);
- за домінуванням цілей та вирішуваних завдань, а також провідних засобів здоров'язбереження суб'єктів

- педагогічного процесу – за метою використання відносно (В. Сергієнко); періоду адаптації дитини до умов середовища (О. Гладощук).
- за формами роботи оздоровчої спрямованості (Н. Денисенко);

Рис. 1. Компоненти здоров'язберігаючої компетенції

складено автором на основі: (Chernyshov, 2009; Orzhekhovska, 2009; Chelakh, 2009)

На основі проведеного аналізу, ми дійшли до висновку, що в основу класифікацій «здоров'язберігаючої компетенції» покладені різні ознаки. Систематизувавши класифікації «здоров'язберігаючої компетенції», ми можемо відзначити, що в основі класифікацій, розроблених В. Бобрицькою, Н. Левінець та Ж. Петровою лежить характер діяльності. Класифікація О. Дзюби розроблена за напрямом діяльності. В основі

класифікації, представленої Н. Денисенко, покладені форми роботи оздоровчої спрямованості, а О. Гладощук – мета використання фізкультурно-оздоровчих технологій відносно періоду адаптації до умов середовища. У свою чергу В. Сергієнко пропонує класифікацію здоров'язберігаючої компетенції за домінуванням цілей та вирішуваних завдань, а також провідних засобів

здоров'язбереження суб'єкта взаємодії (Serhiienko, 2009, 48).

CONCLUSIONS

Отже, на основі аналізу педагогічних, психологічних та соціологічних досліджень можна констатувати, що питання реалізації здоров'язберігаючої компетенції є пріоритетним завданням сучасної освітньої системи. Виступаючи органічною складовою процесу суб'єкт-суб'єктної взаємодії, здоров'язберігаюча компетенція є комплексом

References

- Barmatova I., Barmatov V. (2009). Shkola kultury zdorov'ia. Suchasna model navchalnoho zakladu. Kontseptualne obgruntuvannia naukovo-doslidnoi eksperymentalnoi roboty. *Dyrektor shkoly, litseiu, himnazii*. 2. 39-59.
- Bilim H. (2009). Aktyvnyi rukhovyi rezhym – odyń iz osnovnykh komponentiv formuvannia navychok zdorovoho sposobu zhyttia. *Zdorov'ia ta fizychna kultura*. 34. 10.
- Bobrytska V. I. (2007). Zdoroviazberihalni tekhnologii v systemi vyshchoi pedahohichnoi osvity. *Osnovy zdorovia ta fizychna kultura*. 9. 18-21.
- Bohinich O. L., Levinets N. V., Petrova Zh. H. (2008). Stvorennia zdorov'iazberihaiuchykh tekhnologii v doshkilnomu navchalnomu zakladi. *Suchasni tekhnologii v doshkilnii osviti Ukrainy*. Kyiv. NPU im. M.P. Drahomanova. 14-25.
- Boichenko T. V. (2005). Valeolohiia – mystetstvo buty zdorovym. *Zdorov'ia ta fizychna kultura*. 2. 1-4.
- Bondarenko I. Y. (2009). Zberezhenia zdorovia uchniv u protsesi fizychnoho vykhovannia. *Zdorovia cherez osvitu*. 1. 287-292.
- Boreiko N. (2010). Orhanizatsiia zdoroviazberihaiuchoho navchalnoho protsesu v suchasnykh umovakh. *Pedahohika, psykholohiia ta medyko-*
- biolohichni problemy fizychnoho vykhovannia ta sportu*. 12. 15-18.
- Chelakh H. Ye. (2009). Orhanizatsiia zdoroviazberihaiuchoho osvitnoho prostoru. *Zdorovia cherez osvitu*. Materialy mizhhaluzevoi rehionalnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, 22 kvitnia r. T. 1. 41-43.
- Chernyshov O. I. (2009). Stratehichni napriamky zdoroviazberezhennia v osviti. *Zdorovia cherez osvitu*. Materialy mizhhaluzevoi rehionalnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, 22 kvitnia r. T. 1. 13.
- Danylenko H. M., Volkova I. V., Pokroieva L. D. (2011). *Medyko-pedahohichna otsinka zdorov'iazberihaiuchoi diialnosti zahalnoosvitnoho navchalnoho zakladu*. Kharkiv
- Denysenko N. F. (2009). Ozdorovchi tekhnologii – v osvittii protses. *Doshkilne vykhovannia*. 11. 7-9.
- Dziuba O., Davletianova O. (2009). Innovatsiinyi pidkhid do naukovo-metodychnoho suprovodu profesiinoho zrostannia vchyteliv osnov zdorov'ia. *Zdorov'ia ta fizychna kultura*. 13. 5.
- Hladoshchuk O. (2007). Zdorovyi sposib zhyttia: vykhovannia ta kontrol. *Vyshcha osvita Ukrainy*. 1. 99.
- Ivanov O. R. (2010). Shkola spryiannia zdorov'iu. *Upravlinnia shkoloiu*. 2. 2-23.

Kuzmenko M. (2009). Zdorov'iazberezhuvalna kompetentnist vypusnyka shkoly. *Shkola*. 12. 93.

Kyrychenko V. (2009). Rozroblennia i realizatsiia zdorov'ia formuiuchoi polityky navchalnoho zakladu: mizhsektoralnyi pidkhid. *Praktyka upravlinnia zakladom osvity*. 12. 7.

Lozynskiy V. (2008). *Tekhniky zberezhenia zdorov'ia*. Kyiv. Hlavnuk.

Luparenko E., Popov O. I., Poteiko P. I., Sukhanova L. A. (2010). Sutnist, vydy ta osoblyvosti zdoroviazberihaiuchykh tekhnolohii u ditei v umovakh suchasnoho navkolyshnoho seredovyshcha. *Hihiena naselenykh mist* 55. 382-386.

Orzhekhovska V. M., Yezhova O. O. (2009). Metodolohichni zasady diialnosti osvitnoho zakladu, spriamovanoi na zdorov'ia. *Pedahohika i psykholohiia*. 4. 5-17.

Semchenko N. (2010). Vprovadzhennia idei zdoroviazberihaiuchoi pedahohiky u navchalno-vykhovnyi protses ZVO. *Pedahohika, psykholohiia ta medyko-biolohichni problemy fizychnoho vykhovannia ta sportu*. 11. 113-116.

Serhiienko V. (2009). Zaprovdzhennia v navchalnyi protses modeli Shkoly kultury zdorov'ia. *Praktyka upravlinnia zakladom osvity*. 12. 23-28